

blijft nochtans een open vraag. De zomer van 1942 is ook het verhaal van een interne politieoorlog en van onmachtige *managers*, Delwaide en de hoofd-commissaris Jozef De Potter voorop. Die laatsten proberen krampachtig de scherpe interne personeelsconflicten te beheersen die hun korps uit elkaar dreigen te trekken, zoals ze ook proberen te vermijden dat de openlijke weerstand vanuit de basis de strategische samenwerkingspolitiek met de bezetter – en hun eigen positie – in gevaar zou brengen. Bovendien speelt het ‘leesrooster’ ook bij de beschrijving van de situatie bij de Antwerpse politie de auteur parten. Zo citeert hij het nieuwe reglement van inwendige orde van de Antwerpse politie dat Delwaide invoerde om diens nieuwe orde-gezindheid te bewijzen. Het reglement geeft inderdaad blijk van een autoritaire, strikt hiërarchische ingesteldheid. Voor wie vertrouwd is met niet alleen de oorlogsjaren, maar ook het ruimere tijdsgewricht waarin die thuishoorden, zal daar nauwelijks van opkijken. De poging om orde op zaken te stellen bij een politiedienst waar het mettertijd misschien wat losjes aan toe was beginnen gaan, hoeft echter niet naadloos ingeschakeld te worden in een intentieproces rond Delwaide’s politieke gedrag (p. 116).

Hoe dan ook komt de poging om de bredere context van het politiebeleid eenduidig te interpreteren vanuit de blik van de Jodenrazzia’s neer op een te drastische reductie. De knoop in een oude discussie wordt daarmee niet door gehakt, namelijk of het zwaartepunt van de verklaring in het verschil tussen Brussel en Antwerpen bij de ideologie dan wel de bestuurlijk-sociale context ligt. Dat Delwaide misschien de gevangene werd van de fusie van Antwerpen met de omliggende gemeenten tot Groot-Antwerpen op 1 januari 1942 wordt in het boek niet als hypothese opgevoerd. Dat Delwaide die fusie zelf gewenst heeft om uiteenlopende redenen, sluit echter niet uit dat ze, ironisch genoeg, ook tegen hem begon te werken. Hoewel Van Goethem wel aangeeft dat een Antwerpse fusie de ontplooiing van de politionele acties op instigatie van de Duitsers faciliteerde, blijft onvermeld dat die fusie de burgemeester en zijn medewerkers ook geïsoleerd tegenover

de bezettingsautoriteiten plaatste. Het veelkop-pige verzet van de nog niet gefuseerde Brusselse gemeenten het hoofd bieden was voor de Duitsers moeilijker dan de confrontatie aangaan met een handvol, inderdaad niet bepaald heldhaftige, figuren aan het hoofd van een bestuurlijk aaneengeklonken stedelijk weefsel.

Het feit dat zowel de nationale overheden, zelfs die in ballingschap, als de plaatselijke ambtsdragers verantwoordelijk worden gesteld voor het drama van de Jodenvervolgving levert hoe dan ook een bevreedend perspectief op. Als immers iedereen schuldig verzuim pleegde, dreigt uiteindelijk niemand nog specifiek aansprakelijk geweest te zijn. Tegenover de heel persoonlijke en concrete verantwoordelijkheid van figuren zoals Delwaide staat dan een wel heel ruim kader, tot voorbij de landsgrenzen toe.

Bij wijze van besluit

Met zijn relaas over de vervolging van de joodse inwoners van het Antwerpen onder de Duitse bezetting zette Van Goethem een memoriaal neer voor een misdaad en voor leed die nooit vergeten mogen worden. Een geëngageerd publieksboek, dat op zelden geziene emotieve wijze geschiedenis tot leven brengt. Het is een in vele opzichten gedurfd werk dat ondanks uitschuivers interessant blijft.

Maar de grote sterkte leidt ironisch genoeg ook tot onmiskenbare zwaktes. Op sommige punten, zoals de rol van de regering en andere gezagdragers, wordt de wetenschappelijke analyse te veel omgebogen om nog te passen in de emotieve morele boodschap. Daar is het boek wetenschappelijk een gemiste kans.

Nico Wouters en Olivier Boehme

FRANK SEBERECHTS

Vechten voor de vrede. Antwerpen 1944 1945

Kalmthout, Polis, 2019, 295 p.

In het najaar van 2019 en het voorjaar van 2020 is het 75 jaar geleden dat West-Europa werd bevrijd van de Duitse bezetting. Dat wordt grootschalig herdacht en gevierd met tal van activiteiten. Steden

en gemeenten organiseren vrijheidsmaaltijden, bevrijdingsconcerten, legervoertuigoptochten en bevrijdingskolonnes, een vrijheidsexpress-bus, fietsroutes en stadswandelingen, escaperooms, theatervoorstellingen en tentoonstellingen. Al die aandacht voor de oorlog en bevrijding is mooi, al roept het wel de vraag op hoe deze zich verhoudt tot het fundamentele historische onderzoek naar deze periode. Willen overheden op landelijk, regionaal en gemeentelijk niveau daarin ook investeren? Of gaat elke euro die aan herinneringsactiviteiten wordt uitgegeven indirect ten koste van nieuwe onderzoeksprojecten? Nico Wouters, hoofd van het Cegesoma, wees er in het voorjaar van 2019 al terecht op dat herinneringsactiviteiten steeds meer *in de plaats van* onderzoek en archiefontsluiting lijken te komen. Daarvoor moeten we als historici waken, juist in tijden van schijnbare overvloed aan aandacht voor belangrijke gebeurtenissen zoals de bevrijding.

Dat de huidige herdenkingspiek wel degelijk tot relevante historische producten kan leiden bewijst Frank Seberechts' nieuwe boek *Vechten voor de vrede. Antwerpen 1944-1945*. Net als de diverse herdenkingsactiviteiten is het boek gericht op een breed publiek. En anders dan sommige herdenkingsactiviteiten (vooral van het lichtere vrijetijdsgenre) brengt het boek de lezer relevante historische kennis en inzichten bij over de manieren waarop Antwerpenaren de oorlog en vooral de bevrijdingsperiode hebben ervaren.

De hoofdstukindeling is deels chronologisch en deels thematisch. Na een introductie over Antwerpen tijdens de bezetting volgen we de Amerikaanse, Britse en Canadese troepen vanaf D-Day, via Parijs en Brussel, naar Antwerpen. Daarna zijn twee hoofdstukken gewijd aan de daadwerkelijke bevrijding van respectievelijk de stad en haven in september en de vrijmaking van de Schelde om de haven bereikbaar te maken in oktober en november 1944. Seberechts legt op toegankelijke wijze uit hoe de gevechten om de strategisch van groot belang zijnde haven en Scheldemonding verliepen. Door de in het boek opgenomen getuigenissen van tijdgenoten krijgt de lezer bovendien een

indruk van de hoop en vrees van de lokale bevolking tijdens deze hectische periode.

Ongeveer halverwege het boek verschuift de aandacht van de geallieerde militaire operaties via het bestuur naar het dagelijks leven in de stad na de bevrijding. Hoewel de militaire operaties die in het eerste deel van het boek beschreven zijn ontegenzeggelijk grote gevolgen hadden voor burgers binnen én buiten de stad, is het toch vooral dit tweede deel van het boek waarin de lezer inzicht krijgt in de daadwerkelijke levenswereld van Antwerpenaren in 1944-1945.

Als 'tussenstop' van de militaire gebeurtenissen naar het dagelijks leven van Antwerpse burgers brengt Seberechts het krachtenveld in kaart waarin lokale en landelijke bestuurders, verzetsgroepen en geallieerden na de bevrijding handelden en hun machtspositie probeerden te behouden of vergroten. Dit hoofdstuk biedt een interessante inkijk in de transitieperiode tussen de bezetting en de terugkeer naar een democratisch bestuur, bijvoorbeeld als het gaat om de pragmatische wijze waarop de agglomeratie Groot-Antwerpen in het najaar van 1944 nog enige tijd centraal bestuurd werd door een 'voorlopig comité'. Toen eind december dit comité werd opgeheven was er op bestuurlijk vlak weer sprake van gemeentelijk autonomie.

Het volgende thematische hoofdstuk gaat over de Duitse vliegende bommen of V-wapens, die in het najaar van 1944 duizenden slachtoffers maakten. Seberechts omschrijft hoe de lokale en geallieerde autoriteiten probeerden hun burgers zo goed en zo kwaad als het ging te beschermen tegen dit bommengeweld. Of, in het geval van de haven, hoe de autoriteiten met behulp van 'bibbergeld' probeerden het personeel, ondanks hun angst voor de bommen, aan het werk te houden. Ook laat de auteur zien, in zijn tekst en door middel van enkele ingrijpende direct na bominslagen genomen foto's, wat de impact hiervan op de bevolking was.

In het hoofdstuk 'schuld en boete' komt de arrestatie van collaborateurs aan bod, evenals de plunderingen, vernielingen en mishandelingen die

daarmee gepaard gingen. Net als in de andere hoofdstukken gaat de auteur soms wat impressionistisch te werk: door middel van getuigenverklaringen geeft hij de lezer een indruk van de historische realiteit van tijdgenoten. Daarbij blijft onduidelijk op welke schaal deze geweldadige gebeurtenissen voorkwamen. Wel geeft Seberechts aan dat er al direct na de bevrijding, naar aanleiding van de befaamde opsluitingen in de dierenkooien van de zoo, in de lokale pers gediscussieerd werd over de behandeling van de arrestanten. In dit hoofdstuk combineert de auteur het perspectief van de gevangenen (op basis van egodocumenten) met dat van de gerechtelijke en politionele autoriteiten, om zo tot een evenwichtig beeld te komen.

Ook in de hoofdstukken over de terugkeer van slachtoffers (gedepoteerde Joden, politieke gevangenen, krijgsgevangenen en vluchtelingen) en 'het dagelijks leven tussen oorlog en vrede' brengt de auteur de perspectieven van bestuurlijke autoriteiten en de getroffen mensen mooi samen. Dat de gevolgen van de oorlog voor veel burgers nog jaren of zelfs levenslang nazinderden, blijkt uit de soms hartverscheurende getuigenissen.

Uit het hoofdstuk over het dagelijks leven in 1944-1945 blijkt dat diverse aan de oorlog gerelateerde problemen na de bevrijding nog niet voorbij waren. Zo tonen de passages over het schrijnende voedsel- en brandstoftekort, toezicht op prostituees en zorgen om de 'verwildering' van de jeugd aan dat er tussen de bezettings- en bevrijdingsperiodes ook op heel wat vlakken continuïteit bestond, al is die soms verdwenen uit de publieke herinnering of ondergesneeuwd geraakt door spectaculairdere gebeurtenissen.

Zoals blijkt uit de gevarieerde en veelomvattende hoofdstukken, is Seberechts erin geslaagd om een veelzijdig beeld te geven van Antwerpen in de periode van de bevrijding. Het boek is in zeer toegankelijke taal geschreven en ook de vormgeving en mooie afbeeldingen maken het boek aantrekkelijk voor een groot publiek. Door regelmatig tijdgenoten aan het woord te laten krijgt de lezer

een idee van hoe het was om deze chaotische periode mee te maken.

De keuze voor laagdrempeligheid is, gezien de functie van dit boek als 'herdenkingsproduct', heel begrijpelijk. Toch blijft hierdoor de meer academisch geïnteresseerde lezer soms een beetje op zijn honger zitten. Dat komt allereerst doordat de brede insteek en het verlangen een groot en gevarieerd publiek aan te spreken tot gevolg hebben dat het boek soms wat te beschrijvend is. We zien dat bijvoorbeeld in het hoofdstuk over de arrestatie en bestraffing van collaborateurs: de auteur probeert duidelijk op zo neutraal mogelijke wijze over dit nog altijd politiek gevoelige thema te berichten en doet dit zó afstandelijk dat de lezer soms naar iets meer stellingname verlangt. Als historicus en expert is het immers niet verboden om, op basis van een met bronnenmateriaal onderbouwde argumentatie, wat meer stelling in te nemen en meer analytisch dan beschrijvend te werk te gaan.

Daarnaast blijft de auteur erg binnen de stads- of arrondissementsgrenzen van Antwerpen. Sommige lezers hadden het boeiend gevonden om te weten in welke opzichten de ervaringen in 't Stad dezelfde of juist anders waren dan die van burgers elders (op 'de parking', binnen dan wel buiten België). Diverse Antwerpse ervaringen waren verre van uniek en zouden we in andere, vergelijkbare stadsgeschiedenissen ook zien. Denk bijvoorbeeld aan de terugkeer van Joodse inwoners naar door burens geplunderde huizen, de warme relaties tussen geallieerde soldaten en lokale vrouwen en rivaliteit of gebrekkige communicatie tussen lokaal bestuur, geallieerden en verzetsgroepen. Op andere vlakken waren de Antwerpse bevrijdingservaringen juist wel bijzonder, of in ieder geval specifiek voor het karakter en de ligging van de stad. Denk bijvoorbeeld aan het strategische belang van de haven en de vele V-bommen die de stad raakten. Ook zou het legitiem zijn om de vraag te stellen of de naoorlogse omgang met de Jodenvervolgelingen en (bestuurlijke) collaboratie in Antwerpen nu wezenlijk anders was dan in bijvoorbeeld Brussel, waar beide verschijnselen een ander karakter hadden dan in de Scheldestad.

Rekening houdend met het primaire doelpubliek van dit boek (de in de geschiedenis van zijn of haar stad geïnteresseerde Antwerpenaar) zijn de focus op de eigen stad en het nogal beschrijvende karakter echter volkomen begrijpelijk. Het doelpubliek krijgt absoluut waar voor zijn geld: een

toegankelijk en mooi vormgegeven boek waarin de ervaringen van de Antwerpse burgers tijdens de bevrijdingsperiode in al hun mooi- en lelijkheid opgenomen zijn.

Jan Julia Zurné